

ЗНАЧЕНИЕ ИЗУЧЕНИЯ БИОХИМИЧЕСКИХ, МЕТАБОЛИЧЕСКИХ И ИММУННЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ У БОЛЬНЫХ, КОТОРЫЕ ПЕРЕНЕСЛИ ИШЕМИЧЕСКИЙ ИНСУЛЬТ

А. А. Гелетка, акад. УАН, проф. И. А. Григорова, доц. К. А. Лещенко

Харьковский национальный медицинский университет

Проведен обзор современных литературных данных об участии биологически активных цитокинов (FNO- α , IL-4); плазменно-клеточных показателей липидного обмена, количества десквамированных эндотелиальных клеток венозной крови, активно участвующих в процессе атерогенеза и эндотелиальной дисфункции у больных в раннем восстановительном периоде ишемического инсульта.

Ключевые слова: эндотелий, цитокины, атеросклероз, ишемический инсульт.

ЗНАЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ БІОХІМІЧНИХ, МЕТАБОЛІЧНИХ ТА ІМУННИХ ПОКАЗНИКІВ У ХВОРІХ, ЯКІ ПЕРЕНЕСЛИ ІШЕМІЧНИЙ ІНСУЛЬТ

0. О. Гелетка, акад. УАН, проф. І. А. Григорова,
доц. К. О. Лещенко

Проведено огляд сучасних літературних даних про участь біологічно активних цитокінів (FNO- α , IL-4); плазмово-клітинних показників ліпідного обміну, кількості десквамованих ендотеліальних клітин венозної крові, що беруть активну участь у процесі атерогенезу та ендотеліальної дисфункциї у хворих у ранньому відновлювальному періоді ішемічного інсульту.

Ключові слова: ендотелій, цитокіни, атеросклероз, ішемічний інсульт.

Ишемический инсульт (ИИ) — самая частая форма (около 80 %) острых нарушений мозгового кровообращения. Условия, предрасполагающие к развитию ИИ, можно разделить на локальные и системные. К наиболее значимым локальным факторам относится атеротромбоз. Процесс атеросклеротических повреждений сосудов базируется на межклеточных взаимодействиях, прежде всего между эндотелием и лейкоцитами. Именно это взаимодействие стимулирует синтез биологически активных цитокинов, адгезионных молекул, факторов коагуляции, фибринолиза и т. д. Повышение активности этих белков ассоциируется с процессами атерогенеза и тромбообразования [3].

На поверхности макрофагов имеются так называемые «сквенеджер»-рецепторы, имеющие сродство к липопротеинам низкой плотности. В процессе прогрессирования заболевания происходит накопление этих липопротеинов в макрофагах и моноцитах, находящихся в интиме сосудов. Такое внутриклеточное накопление липидов является токсическим, зачастую приводит к гибели

THE VALUE OF ANALYSIS OF BIOCHEMICAL, METABOLIC AND IMMUNE INDICES IN PATIENTS WITH SURVIVED ISCHEMIC STROKE

A. A. Geletka, I. A. Grygorova,
K. A. Leshenko

In the article is given a review of the modern literature on the participation of biologically active cytokines (FNO- α , IL-4); indices of the plasma-cell lipid metabolism, the amount of desquamated endothelial cells of venous blood, which is actively involved in the process of atherosclerosis and endothelial dysfunction in patients in the early recovery phase of the ischemic stroke.

Keywords: endothelium, cytokines, atherosclerosis, ischemic stroke.

клетки и способствует формированию и последовательному увеличению зоны атеросклеротического поражения [2].

Зашита интимы сосуда от дальнейших повреждений должна сводиться к ослаблению лимфоцитарной активности в интиме сосуда, снижению воспалительной реакции в зоне повреждения. В связи с этим важную защитную роль при атеросклерозе отводят противовоспалительным цитокинам [1].

Цитокины действуют как на малых, так и больших расстояниях, обеспечивают взаимодействие между разными категориями иммунокомпетентных клеток, а также выполняют роль эффекторных молекул иммунных реакций. Среди множества биологических эффектов и реакций, опосредуемых цитокинами, главными являются иммунные реакции, воспалительный ответ, связь иммунной системы с эндокринной и нервной системами, регуляция гемопоэза, ангиогенез, репаративные процессы в тканях.

К группе цитокинов относятся: интерлейкины (ИЛ) — макромолекулы, продуцируемые

лимфоцитами; монокіни, продукуючі моноцитами; макрофаги; інтерферони; фактори некрозу опухолі (ФНО); хемокіни, які спобіджають хемотаксис і активність лейкоцитів, а також воспалительні реакції.

По механізму дії цитокіни можна розділити переважно на 2 групи: провоспалительні, забезпечуючі мобілізацію воспалітного відповіді (ФНО- α , ІЛ-1 (2, 6, 8), інтерферон- γ (ІФ- γ) і др.); противовоспалительні, обмежуючі розвиток воспалення (ІЛ-4 (10), TGF- β і др.).

Цитокіни вперше були виявлені в середині 1960-х років в супернатанті культури лимфоцитів (термін був запропонований в 1974 р.). Цитокіни в крові зберігаються в дуже маленьких концентраціях ($\mu\text{g}/\text{ml}$). Їх діяльність на клетки-мишенні виконується через специфічний рецептор. Сполучення їх з рецептором призводить до експресії визначеного гена в клетці-мишенні, як наслідок, до зміні її активності [4].

Цитокіни — це низкомолекулярні білки з регуляторними властивостями. Діяльність цитокінів є антигеннеспецифічною, вони спобіджають дії на будь-які клетки, що мають відповідні рецептори і знаходяться в адекватній фізіологічній активності. тому специфічна діагностика патологічних станів з допомогою визначення рівня цитокінів неможлива. Але визначення їх концентрації в крові надає інформацію про функціональну активність різних типів імунокомpetентних клеток; про тяжість воспалітного процесу, його переход в системний рівень і про прогноз хвороби [7].

ФНО є многофункціональними цитокінами. Вони мають цитотоксичні, провоспалітні і іммунорегуляторні властивості. Виробляються головним чином моноцитарно-макрофагальними клетками, Т-лімфоцитами, жировими клетками. В низких концентраціях стимулюють функцію фагоцитів, є мітогеном В-лімфоцитів. Секреція ФНО- α підвищується під впливом ІФ- γ . ФНО- α сподібається стимулювати активність лейкоцитів, що беруть участь в воспаленні, підвищуючи експресію молекул адгезії на ендотelialних клетках судин, що сподібається підвищенню прилипання нейтрофілів, моноцитів і лімфоцитів до поверхні цих клеток, а також стимулює продукцію інших провоспалітних цитокінів [10].

Інтерлейкін-4 (ІЛ-4) синтезується Th2-клетками, жировими клетками, НК-лімфоцитами. Ендотelialні клетки під впливом ІЛ-4 секреціюють білок MCP-1 і хемокіни, які діють активуючи на еозинофіли. ІЛ-4 відноситься до противовоспалітних цитокінів,

які блокують дії на ефекти, викликані ІФ- γ , такі як продукція ІЛ-1, окиса азота і простагландинів.

Особий інтерес представляє дослідження концентрації цитокінів сироватки крові у больних в ранньому восстановлюючому періоді ІІІ, так як зміни іммунного статуса, як правило, прямувати або косвенно пов’язані не тільки з появою очага ішемії, але і з вибором тактики лікування і прогнозом хвороби [13].

Одним із інформативних показників ендотelialної дисфункції є кількість десквамованих ендотelialних клеток венозної крові [5].

Ендотелий представляє собою пласт клеток, вистилаючий кровеносні судини і ендокард, лімфатичні судини. Істочником розвитку ендотелия є мезенхимальна ткань. Ендотелиоцити формують межклеточні контакти і створюють непреривну вистилку судин. В ході подальшої цитодиференціації в залежності від органної специфіки виникають спеціалізовані форми ендотелиоцитів.

Ендотелий виконує кільцеву функцію в регуляції тонусу судин, роста судин, при процесах адгезії лейкоцитів і в балансі профібринолітическої і протромбогенічної активності. Решаючу роль при цьому виконує окис азота (NO). Окис азота виконує важливу функцію в регуляції коронарного кровотоку, а саме розширяє або зужує просвіту судин в залежності від потребності. Увеличення тока крові, наприклад, під час фізичної нагрузки, приводить до механічного раздраження ендотелия. Це механічне раздраження стимулює синтез NO, який, виходячи за просвіту, обумовлює релаксацію м'язів судин і таким чином діє на судорасширяючий ефект. Інші фактори, наприклад ацетилхолін, який також через специфічні рецептори діє на синтез NO, одночасно мають здатність непосредственно через сокращення гладких м'язових клеток викликати вазоконстрикцію. Якщо функція ендотелия в нормі, то перевищує вазодилатуючий ефект ацетилхоліну. Під час порушення ендотелия рівновага нарушується в бік вазоконстрикції. Це неравновага між вазодилатацією і вазоконстрикцією характеризує стан, який називається ендотelialною дисфункцією. На практиці це означає: внутрікоронарне введення ацетилхоліну при здоровому ендотелиї і його нормальній функції викликає розширення коронарних артерій. А з розвитком артеріосклероза або при наявності коронарних факторів риска може виникнути парадоксальна вазоконстрикція [8, 9].

Незадовільне положення ендотелия, який, як одноклеточный внутрішній шар,

покриваєт изнутри стінки судин, ділить їх уязвимим по відношенню до різних факторів та ізвестним сердечно-судинними факторами риска. Так, при гіперхолестеринемії проходить акумуляція холестерина ліпопротеїдів низької густини на стінках судин. Холестерин ліпопротеїдів низької густини окислюється, при цьому вивільнюються кислородні радикали, що опять-таки приваблює макрофаги. Вони можуть проникати в судинну стінку та взаємодіючи з окисленними ліпопротеїдами низької густини підвищувати вивільнення кислородних радикалів.

Артеріальна гіpertenzia також змінює морфологію та функцію ендотелію. По порівнянню з пацієнтами з нормальним тиском в цих випадках розвивається підвищена взаємодія тромбоцитів та макрофагів з клітинами ендотелію, а підвищений тиск крові поганиться, крім того, окислюючому стресу на стінці судин, в результаті зменшується залежність від ендотелію вазодилатація [11].

Суттєвим шкідливим фактором для функції ендотелію є куріння. Після споживання никотину проходить значительне підвищення циркулюючих клітин ендотелію в периферичній крові, а це є ознакою

усиленого кліточного циклу та десквамації («слущування») ендотелію. Уже в молодому віці у курящих людей виявляється підвищена уязвимість ендотелію та тенденція до підвищення ендотеліальної дисфункції в залежності від віку та кількості споживаного никотину. Схожим чином обладає хронічна гіперглукемія [12].

Следовательно, определение количества десквамированных эндотелиоцитов венозной крови является дополнительным маркером дисфункции эндотелия.

Комплексное изучение таких показателей как концентрация провоспалительных цитокинов ФНО- α и противовоспалительной группы (ИЛ-4); количества десквамированных эндотелиоцитов венозной крови; липидного спектра сыворотки крови, а также подсчет липидсодержащих нейтрофилов с определением среднего цитохимического коэффициента в раннем восстановительном периоде ИИ, имеет не только теоретическое, но и практическое значение, позволяет оценить тяжесть и прогноз заболевания, выбрать оптимальную терапевтическую стратегию, которая, помимо лечебного эффекта, могла бы улучшить качество жизни у постинфарктных больных.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Витковский Ю. А. Влияние интерлейкинов 4 и 10 на систему гемостаза in vitro / Ю. А. Витковский // Иммунология. — 2001. — № 1. — С. 43–46.
2. Климов А. Н. Обмен липидов и липопротеидов и его нарушения / А. Н. Климов, Н. Г. Никульчева. — СПб: Питер Ком, 1999. — 512 с.
3. Коломиец И. М. Эндотелиальная дисфункция и ее клиническое значение / И. М. Коломиец // Воен. мед. журн. — 2003. — № 5. — С. 29–35.
4. Хайтов Р. М. Иммунология / Р. М. Хайтов. — М.: Медицина, 2000. — 432 с.
5. Baer F. M. Klinik III fuer Innere Medizin, Universitaet zu Koeln. Dysfunctional Endothelium as a Target Organ — Clinical Implications for Therapeutic Interventions? / F. M. Baer // Herz-Kreislauf, 1998. — № 9. — P. 284–286.
6. Circulating endothelial cells in acute myocardial infarction and angina pectoris / J. Hladovec, I. Prerovsky, V. Stanek, J. Fabian // Klin. Wochenschr. — 1978. — Vol. 56 (20). — P. 1033–1036.
7. Esmon C. T. Does inflammation contribute to thrombotic events? / C. T. Esmon // Haemostasis. — 2000. — Vol. 30, Suppl. 2. — P. 34–40.
8. Forstermann U. Endothelial nitric oxide synthase in vascular disease: from marvel to menace / U. Forstermann, T. Munzel // Circulation. — 2006. — № 113. — P. 1708–1714.
9. Hansson G. K. Inflammation, atherosclerosis, and coronary artery disease / G. K. Hansson // N. Engl. J. Med. — 2005. — Vol. 352. — P. 1685–1695.
10. Tumor necrosis factor induces apoptosis (programmed cell death) in normal endothelial cells in vitro / B. Robaye, R. Mosselmans, W. Fiers [et al.] // J. Pathol. — 1991. — Vol. 138. — P. 447–453.
11. Vita J. A. Endothelial function: a barometer for cardiovascular risk? / J. A. Vita, J. F. Keaney // Circulation. — 2002. — № 106. — P. 640–642.
12. Winn R. K. The role of endothelial cell apoptosis in inflammatory and immune diseases / R. K. Winn, J. M. Harlan // J. of Thrombosis and Haemostasis. — 2004. — Vol. 3, № 8. — P. 1815–1824.
13. Zierath D. CNS Immune Responses Following Experimental Stroke / D. Zierath, M. Thullberg, J. Hadwin // Neurocritical Care. — 2011. — Vol. 14. — P. 274–284.